

4. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 14 грудня 2023 року у справі № 420/10723/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115664539>.
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05 жовтня 2000 року № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.
6. Про зайнятість населення : Закон України від 05 липня 2012 року № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 24, ст. 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
7. Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат, виплати добових присяжному за час виконання ним обов'язків у суді : наказ Державної судової адміністрації України від 05 жовтня 2016 року № 198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0198750-16#Text>.
8. Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення : постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 року № 1078. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-%D0%BF#Text>.
9. Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 03 липня 1991 року № 1282-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991, № 42, ст.551. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text>.
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст.545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Іван ПАТАЛАХА,
аспірант кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНІВ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА МЕХАНІЗМУ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Визначено за мету з'ясувати роль методологічних підходів у дослідженні таких феноменів, як право на справедливий суд та механізм його забезпечення. Звернення до цього питання має важливе значення, бо ж саме методологічні підходи та методи пізнання складають інструментальний компонент методології дослідження вищезгаданих правових явищ.

І. А. Сердюк слушно наголошує, що саме методологічний підхід, з огляду на його функціональне призначення, визначає загальну стратегію дослідження та його конкретний ракурс; обумовлює відбір досліджуваних фактів та їх інтерпретацію [1, с. 57]. Пізнання права на справедливий суд та механізму його забезпечення вимагає, передусім, опори на діалектичний методологічний підхід.

Зауважимо, що пізнавальний потенціал вищезгаданого методологічного

підходу складають принципи діалектики (взаємозв'язку та розвитку), закони діалектики (єдності та боротьби протилежностей та заперечення заперечення, переходу кількісних змін у якісні), а також категорії діалектики (зміст і форма, явище і сутність, загальне, одиничне й особливе). Тож філософське підґрунтя дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення мають складати такі ідеї:

- загальний універсальний взаємозв'язок досліджуваної можливості з іншими явищами правової дійсності (правовідносинами, в межах яких реалізується це суб'єктивне право; джерелом права, в якому воно закріплене (Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод), а також формою об'єктивного права, за допомогою якої цей регіональний міжнародний договір став частиною національного законодавства України (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до цієї Конвенції») [2]; окремими елементами механізму забезпечення досліджуваного права, завдяки яким створюються умови для його реалізації);

- діалектичний розвиток; під впливом «якісних» змін у системі національного судочинства сутність її трансформується у правову (стає по-справжньому системою правосуддя);

- наявність суперечностей, закономірно притаманних сторонам у судовому процесі, що, як правило, мають протилежні інтереси;

- потреби й інтереси суб'єктів права є основним джерелом розвитку прав людини та механізмів їх забезпечення. Право на справедливий суд виступає тим юридичним засобом, за допомогою якого здійснюється захист інтересів суб'єктів права на засадах справедливого розподілу матеріальних і духовних благ у громадянському суспільстві, формою організації якого є правова держава.

Пізнавальний потенціал категорій діалектики надає можливість вирішити такі дослідницькі завдання: 1) інтерпретувати поняття «право на справедливий суд», що має суттєві ознаки, притаманні як загальній категорії «суб'єктивне юридичне право», так і властиві йому, як особливому; 2) визначити зміст досліджуваного права на основі інтерпретації категорії «зміст» як сукупності елементів, що утворюють явище або предмет; 3) розкрити сутність права на справедливий суд як елемента предмета цього дослідження.

Відзначимо, що ідеологічним підґрунтям ухвалення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що окремою статтею закріпила право кожного на справедливий суд, стали концепції природного права і природних прав людини. На основі цих концепцій було розроблено і текст Основного Закону Української держави і суспільства (насамперед, Розділи I – II). Підтвердженням цьому слугують приписи ст. 3 Конституції України: 1) визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; 2) покладання на

державу головного обов'язку з утвердження і забезпечення прав людини. Ці конституційні засади є відображенням саме людиноцентристської ідеології, покладеної в основу реформування різних сфер державної діяльності, включно із судочинством. У свою чергу, в процесі пізнання досліджуваного предмета виникає потреба у використанні пізнавальних можливостей антропологічного й аксіологічного (ціннісного) методологічних підходів.

Саме на антропологізації об'єкта і предмета наукових досліджень акцентує увагу П. М. Рабінович. Підтвердженням проявів цієї тенденції, як вважає вчений, є помітне посилення уваги правників до юридичної антропології (науки антропології права) – міждисциплінарної комплексної галузі знань [3, с. 246-247].

Цю думку підтримують і ті дослідники, які з усіх право-державних явищ вважають його одним із головних. Відповідно до цього підходу, людина, як біосоціальний індивід, є «мірою всіх речей», включно й праводержавних явищ. Визнання людини центром правової реальності уможливорює визначення її ролі у створенні цієї реальності, життєдіяльності всередині неї, а також інших аспектів взаємовпливу людини і правової реальності [4, с. 54].

З огляду на те, що право на справедливий суд може бути реалізоване лише в межах правовідносин, використання антропологічного методологічного підходу вимагає зосередження уваги на таких важливих антропних властивостях людини – носія суб'єктивного права на справедливий суд, як її розум і воля, бо ж значною мірою саме з ними чинне національне законодавство України пов'язує юридичні властивості суб'єктів управлінських правовідносин (її правоздатність, дієздатність і деліктоздатність). І. А. Сердюк наголошує, що визнання фізичної особи праводієздатною є необхідною передумовою для вступу її в правовідносини, в межах яких реалізується суб'єктивне право [5, с. 128].

Відзначимо, що у пізнанні права на справедливий суд досить важливим є і його ціннісний аспект. Саме він зумовлює необхідність використання аксіологічного методологічного підходу, що базується на аксіології права (сукупності ідей, які відображають цінність права як складного явища правової дійсності). Доктринальні джерела свідчать про єдність учених у підході до розуміння цього поняття. Дослідники вбачають ціннісний аспект права у його позитивній ролі (позитивній значущості) в задоволенні потреб учасників суспільного життя [3, с. 19; 6, с. 55-56; 7, с. 98].

Визначаючи цінності права на справедливий суд, ми виходимо з таких міркувань:

1) досліджувана нами законодавчо визначена можливість є засобом задоволення потреб та інтересів її носія (це безпосередньо впливає з визначення поняття «суб'єктивне право»);

2) реалізація права на справедливий суд передбачає необхідність ухвалення судом справедливого рішення, яке в теорії права має назву «правозастосовний акт». Цінність таких актів виявляється у їх значущості як:

а) офіційного джерела інформації про індивідуальні права й обов'язки

суб'єктів права (інформаційна цінність); б) легального і легітимного юридичного засобу для впорядкування суспільних відносин, реалізації потреб та інтересів особи, розв'язання правових конфліктів і відновлення порушених прав (інструментальна цінність); в) юридичного засобу відновлення історичної справедливості стосовно незаконно засуджених громадян, які стали жертвами політичних репресій (історична цінність) [8, с. 58].

Оскільки емпіричною основою дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення є акти конституційного законодавства України й окремих зарубіжних країн, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Страсбурзького Суду і національних судів України, що мають письмову форму вираження, вважаємо за необхідне використання герменевтичного методологічного підходу. Цей елемент інструментального компоненту методології базується на сукупності принципів, правил і прийомів тлумачення різноманітних юридичних текстів [9, с. 60-78].

Не менш важливе значення для пізнання обраного нами явища відводиться і системному підходу. Потреба його практичного використання зумовлена особливостями механізму забезпечення права на справедливий суд як динамічного, цілісного, системного утворення, що складається з багатьох елементів, поєднаних між собою зв'язками і відносинами.

При висвітленні питання діяльності національних судів із забезпечення права кожного на справедливий суд нагальним є використання і діяльнісного методологічного підходу, пізнавальні можливості якого дослідив С. Гусарев. Науковець наголошує на тому, що діяльність виступає пояснювальним фактором, який дає змогу узгоджено поєднати зміст і форму юридичної діяльності, розмежувати мету діяльності суб'єктів та учасників, охарактеризувати засоби у співвідношенні із завданнями, означити основні та другорядні елементи у структурі діяльності, підійти до методики визначення її ефективності [10, с. 310].

У процесі дослідження феноменів права на справедливий суд та механізму його забезпечення методика використання діяльнісного підходу зумовлює необхідність інтерпретації такого термінологічного ряду: «поведінка», «дія», «діяльність», «принципи діяльності», «методи діяльності», «мета діяльності» та «результат діяльності» [10, с. 310].

На завершення своєї доповіді зауважимо, що гносеологічний потенціал вищезгаданих методологічних підходів буде лише зростати, якщо вищезгадані методологічні підходи будуть використовуватися системно.

Список використаних джерел:

1. Сердюк І. А. Інтерпретація поняття методологічний підхід у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 52-58.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до цієї Конвенції: Закон України

від 13.03.2006 № 3436-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

4. Халюк С. О. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя: методологічні підходи до його дослідження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С. 51-55.

5. Сердюк І. Методологічні підходи як необхідна складова методології дослідження правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 121-132.

6. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монограф. / В.О. Боняк. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2015. 372 с.

7. Колодій А. М. Методологія наукових досліджень у конституційному праві України. Методологія проведення галузевих юридичних досліджень : монографія / Київський регіональний центр НАПрН України. Одеса : Гельветика, 2022. С. 89-112.

8. Сердюк І. А. Цінність правових актів в аспекті утвердження і забезпечення прав людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 52-60.

9. Сердюк І. А., Сердюк Л. М. Правозастосовна діяльність Національної поліції. Збірник тестових завдань : навч.-метод. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 128 с.

10. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. 375 с.

Tetyana PSOTA

PhD student, School of Law

V. N. Karazin Kharkiv National University

Scientific supervisor:

Oleksandr HAVRYLENKO

professor at the Department

of International and European Law,

Doctor of Law, professor?

V. N. Karazin Kharkiv National University

THE EVOLUTION OF THE LEGAL STATUS OF AN INDIVIDUAL IN PREMODERN AND MODERN INTERNATIONAL LAW: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH

Taking into the account progressive development of international law and its humanization, the concept of a legal status of an individual currently comes to the forefront of scientific interest from multiple perspectives including a historical point